

Çalışan Ergenlerde Öfke Bileşenleri ile Ruhsal Belirtiler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship Between Anger Components and Mental Symptoms in Working Adolescents

Satı BOZKURT, Olcay ÇAM*

Ege Üniversitesi Ödemiş Sağlık Yüksek Okulu, İzmir, Türkiye

*Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu, İzmir, Türkiye

ÖZET

Amaç: Çalışan ergenler henüz gelişim sürecini tamamlamamış olduğu için, çalışma hayatında her türlü istismara açık bir risk grubudur. Uygunsuz çalışma koşulları, ergenlerde kalıcı bedensel ve ruhsal sorunlara neden olmaktadır. Bu çalışmada çalışan ergenlerin ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi amacıyla, ruh sağlığını yordamakta öfkenin önemli bir faktör olduğu düşünüülerek, çalışan ergenlerde öfke bileşenleri ile ruhsal belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntemler: Araştırma, Ödemiş Mesleki Eğitim Merkezinde, 249 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada veriler; Bilgi Formu, Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ), Çok Boyutlu Öfke Ölçeği (ÇBÖÖ), Kısa Semptom Envanteri (KSE) kullanılarak toplanmıştır. Veriler SPSS® 12 paket programı kullanılarak, tanımlayıcı istatistik, ortalama, standart sapma, önemlilik testleri, korelasyonel yöntemler ve ölçek güvenirliği bakılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Araştırmaya katılan ergenlerin yaş ortalaması 16.1±1.1'dir. Çalışmada kullanılan ölçeklerin, çalışma grubu için alt ölçek iç tutarlık katsayıları; KSE için, .74 ile .95 arasında; SÖÖTÖ için, .64 ile .85 arasında; ÇBÖÖ için, .88 ile .98 arasında değişmektedir. SÖÖTÖ, ÇBÖÖ ve KSE alt ölçekleri arasında korelasyon katsayıları öfke kontrol dışında tüm alt ölçekler için düşük, orta ve yüksek düzeyde değişen, anlamlı ($p<0.01$, $p<0.05$), pozitif ilişkiler göstermiştir. Çalışan ergenlerin tanıtıcı özellikleri ile ölçeklerden aldıkları puanlar karşılaştırıldığında; Cinsiyet, yaş grupları, işkolu hakkındaki düşünce, gelir durumu ruh sağlığı algısı ve boş zaman aktivitelerine göre ölçek puanları istatistiksel olarak anlamlı fark göstermiştir ($p<0.05$).

Sonuç: Bu çalışmada, öfke ile ruhsal belirtiler arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Yaş, ergenlere karşı reddedici ve incitici toplumsal tutumların etkisi, ergenlerin eğlenmeye dinlenmeye vakit ayırma durumu, işinden memnun olma durumu çalışan ergenlerde öfke düzeyi ve öfke tepkilerini belirlemede önemli bulunmuştur. (*Nöropsikiyatri Arşivi 2010; 47: 105-10*)

Anahtar kelimeler: Çalışan ergenler, öfke, ruhsal belirtiler

ABSTRACT

Objective: Working adolescents is a risk group open to every kind of exploitation in their work lives as they have not completed their development period yet. Inappropriate working conditions cause permanent physical and mental problems in adolescents. With the aim of protecting and improving the working adolescents' mental health, the examination of the relationship between anger components and mental symptoms in working adolescents has been purposed, considering that anger is an important factor that foresee the mental health.

Methods: This study included 249 apprenticeship students in Odemis Professional Training Center. Data was gathered using Knowledge Form, the State-Trait Anger Expression Inventory (STAXI), Multidimensional Anger Scale (MAS), and Brief Symptom Inventory (BSI). The data were evaluated by means of descriptive statistics, mean, standard deviations, parametric and nonparametric tests, correlations, reliability and validity tests.

Results: The average age of the adolescents that attended the research was 16.1±1.1. Subscale internal consistency coefficients of the scales used in this study varied between 0.74 and 0.95 for BSI, between 0.64 and 0.85 for the STAXI, between 0.88 and 0.98 for the MAS. Correlation coefficients pointed out noteworthy ($p<0.01$, $p<0.05$) and positive relationships that vary as low, middle and high level for all subscales between subscales of the STAXI, the MAS, and the BSI, except for the Anger Control Subscale. When working adolescents' descriptive characteristics were compared with the scale scores of the adolescents, the scale scores revealed statistically significant differences regarding gender, age groups, sectors, income levels, perception of the mental health, and leisure time activities ($p<0.05$).

Conclusion: Age, the impact of repudiative and hurtful social attitudes towards adolescent, the aspect of adolescents' time allocation to rest and entertainment, the status of being satisfied with his/her work have been ascertained as considerable to determine level of anger and reactions of anger on working adolescents. Positive and significant relations have been determined between anger and mental symptoms. (*Archives of Neuropsychiatry 2010; 47: 105-10*)

Key words: Working adolescents, anger and mental symptoms

Giriş

Ergenlik, bireyin bedensel, ruhsal ve toplumsal alanda dönüşüme uğradığı çeşitli ve çok boyutlu gelişimsel sorunların yaşandığı bir süreçtir. Bu dönemde ergenin temel olarak başarması gereken gelişimsel görevler vardır (cinsiyet rolü kabullenme, duygusal bağımsızlığını kazanma, arkadaşlık yeteneklerini geliştirme, çatışan değerleri uzlaştırma, meslek seçimini yapabilme, öz kimliğine ulaşabilme gibi) (1). Türkiye’de ekonomik sorunlar, kentleşme, göç, gelir dağılımında eşitsizlik, eğitim hizmetlerinden yararlanabilme, cinsiyet eşitsizliği, çocuk işçiliği ve bütüncül sosyal politikaların yokluğu ergenlerin desteklenmesini öncelikli bir gereksinim haline getirmektedir (1-3). Ergenlerin hızlı ve kritik gelişim süreci desteklenmez ise yetersiz veya tehlikeli fiziksel aktivite, yanlış beslenme, aşırı risk alma, bilinçsiz cinsel aktivite, şiddete eğilim, zihinsel ve ruhsal sağlık sorunları meydana gelmekte ve tüm toplumu ilgilendiren istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Destekleme sürecinde dikkat edilmesi gereken, ergenlerin homojen bir grup olmadığı ve dahil oldukları sosyal grupların özellikleri nedeniyle farklı risklere sahip olabileceğidir. Bu nedenle her ergen grubu için farklı müdahale yöntemleri geliştirmek gerekir (2).

Çocuk ve ergenler, sanayi devriminden sonraki dönemde çalışma hayatına katılmışlardır. Çalışma koşulları yetişkinlere göre düzenlenmiş olduğundan çocuk ve ergenler bu ortamdan olumsuz etkilenmişler ve sağlıkları kısa zamanda bozulmuştur (4). Uygunsuz çalışma koşulları, çocuk ve ergenlerde kalıcı bedensel ve ruhsal sorunlara neden olmuştur (5,6). Bunun sonucu olarak da çocuk ve ergenleri çalışma hayatının risklerinden koruma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 138 Sayılı Sözleşmesinde (1973), çalışma yaşı alt sınırını 15 olarak belirtmiştir. Böylece 15 yaşını doldurmuş, 18 yaşına gelmemiş ergenlerden oluşan grup “genç çalışan” olarak adlandırılmış ve çalışma hayatı ile ilgili mevzuatta bu gruba özel yer verilmiştir (4,7).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre (1989) 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır, “taraf devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler” denilmiştir (8,9). UNICEF’in raporunda ise, çocukların gelişimi bakımından önem taşıyan ve bir işte çalışıyor olmaları sebebiyle tehdit altında kalabilen unsurlar; fiziksel, bilişsel, duygusal, toplumsal ve ahlaki gelişim olarak belirtilmiştir (1).

İş ortamındaki tehlikeler bütün çalışanlar için söz konusu olmakla birlikte çocuk ve ergenlerin fiziksel ve zihinsel gelişimlerinin tamamlanmamış olması, eğitim ve deneyim azlığı, oyun hevesi, ortamın yetişkinlere göre düzenlenmiş olması gibi nedenlerle çalışma hayatında her türlü istismara açık bir risk grubudur (1,4,10). Bu nedenle çalışma hayatı içindeki çocuk ve ergenler özel olarak korunmalıdır (4).

Ergenler, iş ortamında yetişkinler ile aynı ortamı paylaştıkları için onlardan da yetişkin davranışı beklenmektedir. Bu durum ergenlerin çeşitli sorunlar yaşamasına ve kendilerini baskı altında hissetmelerine yol açmaktadır (11). Erişkinlerle yaşadıkları sorunlara çözüm bulmakta deneyimleri yetersiz kalan ergenler, uygun problem çözme ve başetme yöntemlerini kullanamamaktadır. Kendilerini yeterli ifade edemeyen ergenlerde; haksızlığa

uğradıkları düşüncesi, öfke duyguları, şiddet ve ruhsal semptomlar artmaktadır. Yaşanan öfke sonucu, ruh sağlığını olumsuz etkileyen otomatik düşünceler de artmaktadır (12). Birey bu düşüncelere sahip olduğu zaman kendisini yetersiz, değersiz, kaygılı, depresif hissetme eğilimindedir (13).

Klasik psikanalitik görüşe göre içe dönük öfke, depresyonun ruhsal etiolojisinde rol oynayan bir etkidir. Bunun yanında öfkenin depresif belirti kümesinin bir parçası olabileceği de ileri sürülmüştür. Depresyonu olan hastaların yaklaşık %30-40’ında öfke atakları görüldüğü bildirilmiştir (14).

Literatürde öfke ve saldırgan davranışlar, ruhsal sorunlar ve intihar davranışı için önemli bir risk olarak ele alınmaktadır (15,16). İntiharın birincil düzeyde önlenmesinde ise, sosyoekonomik ve ruhsal sorunların çözümünün önemli olduğu belirtilmiştir (17).

Çalışan ergenlerin ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi çabalarına katkı sağlamak amacıyla, ruh sağlığını yordamada öfkenin önemli bir faktör olduğu düşünüldükçe, bu çalışmada, çalışan ergenlerde öfke bileşenleri ile ruhsal belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntemler

Araştırma tanımlayıcı tiptedir. Etik kurul onayı ve kurum izini alınarak, Eylül 2008’de Ödemiş Mesleki Eğitim Merkezine kayıtlı (N=301), okula devam eden, araştırmaya katılmayı kabul eden, ölçekleri tam olarak doldurabilen 249 öğrenci ile yürütülmüştür. Örneklem seçimi yapılmamıştır. Araştırmada veriler; Bilgi Formu, Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ), Çok Boyutlu Öfke Ölçeği (ÇBÖÖ), Kısa Symptom Envanteri (KSE) kullanılarak toplanmıştır. Öfkenin tüm bileşenlerini içermesi amacıyla çalışmada iki öfke ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler öğrencilere araştırmacının eşliğinde, 30’ar kişilik gruplar halinde, bir salona alınarak doldurulmuştur. Veriler SPSS® 12 paket programı kullanılarak tanımlayıcı istatistik, ortalama, standart sapma, önemlilik testleri, korelasyonel yöntemler ve ölçek güvenirliği bakılarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar %95 güven aralığında, p<0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ)

1983 yılında Spielberger, Jacobs, Russel ve Crane tarafından geliştirilen ölçeğin Türkiye uyarlaması Özer tarafından yapılmıştır. Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği 34 maddeden oluşmakta olup, Sürekli Öfke (10 madde) ve Öfke ifade Tarzı (24 madde) alt ölçeklerini içermektedir.

Öfke ifade Tarzı alt ölçeğinin ayrıca 3 ayrı alt ölçeği vardır: Kontrol Altına Alınmış Öfke (8 madde), Dışa Yöneltilen Öfke (8 madde) ve İçe Yöneltilen Öfke (8 madde). Ölçek her bir madde için 1 ve 4 arasında değişen likert tipi bir puanlamaya sahiptir (18).

Çok Boyutlu Öfke Ölçeği (ÇBÖÖ)

İnsanların öfke konusundaki duygu, düşünce ve tutumlarını belirlemeyi amaçlayan ve 5 bölümden oluşan bir bataryadır. Likert tipi, 1-5 arası puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar ilgili boyutun daha fazla düşünüldüğü/kullanıldığı anlamına gelmektedir (19). Bölümleri:

1. Öfke Belirtileri

2. Öfkeye Yol Açan Durumlar (ciddiye alınmama, haksızlığa uğrama, eleştirilme)

3. Öfkeyle ilişkili düşünceler (öfkesine yönelik düşünceler, diğerlerine yönelik öfke düşünceleri, kendine yönelik öfke düşünceleri, dünyaya yönelik öfke düşünceleri)

4. Öfkeyle ilgili davranışlar (saldırgan, sakin, kaygılı)

5. Kişilerarası Öfkeden oluşmaktadır (intikam tepkileri, pasif-agresif tepkiler, içedönük tepkiler, umursamaz tepkiler) (19).

Kısa Semptom Envanteri (KSE)

Çeşitli psikolojik belirtileri taramak amacıyla Derogatis (1992) tarafından geliştirilmiş ve 0-4 arası puanlanan 53 madde-lik kendini değerlendirme türü bir ölçektir. Ölçekten alınan toplam puanların yüksekliği, bireyin belirtilerinin sıklığını gösterir. Türkçeye 1994 yılında Nesrin Hisli Şahin ve Ayşegül Durak uyarlamıştır. KSE'nin Türkiye uyarlaması iki ayrı çalışma ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin "anksiyete", "depresyon", "olumsuz benlik", "somatizasyon" ve "hostilite (öfke-saldırganlık)" adı verilen beş faktörden oluştuğu bildirilmektedir (20,21).

Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin yaşı 14-19, yaş ortalaması 16 ± 1.1 'dir. %91.2'si erkek, %87.1'i gelir giderden az veya denk, annelerin %92.8'i, babaların %94'ü ilköğretim mezunudur. %93.2'sinin anne-baba ikisi de sağ birlikte yaşıyor, %86.3'ü çekirdek aile ile yaşamaktadır (Tablo1).

Çalışan Ergenlerin sayıca en çok olduğu iş kolu (%30'u) kua-förlük/berberliktir, %92.8'i çalıştığı iş kolunu kendisine uygun bulduğunu belirtmiştir. %23.7'si işten geriye kalan zamanlarını (evde tarım/hayvancılık ya da işyerinde fazla mesai şeklinde) çalışarak geçirmektedir. %62.7'si ruh sağlığı, %64.7'si sorun çöz-me becerisini çok iyi olarak belirtmiştir (Tablo1).

Çalışmada kullanılan ölçeklerin, çalışma grubu için alt ölçek iç tutarlık katsayıları; KSE için, .74 ile .95 arasında; SÖÖTÖ için, .64 ile .85 arasında; ÇBÖÖ için, .88 ile .98 arasında değişmektedir.

Çalışan ergenlerin KSE, SÖÖTÖ ve ÇBÖÖ alt ölçek puan ortalamalarının dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

SÖÖTÖ ve KSE alt ölçekleri arasında korelasyon katsayıları öfke kontrol dışında tüm alt ölçekler için düşük, orta ve yüksek düzeyde değişen, anlamlı ($p < 0.01$), pozitif ilişkiler göstermiştir. Öfke kontrol ile somatizasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan negatif ilişki bulunmuştur (Tablo 3).

ÇBÖÖ ve KSE alt ölçekleri arasında korelasyon katsayıları (hostilite ile olumsuz benlik, somatizasyon ve anksiyete dışında) tüm alt ölçekler için düşük, orta ve yüksek düzeyde değişen (.13 ile .88 arasında), anlamlı ($p < 0.01$, $p < 0.05$), pozitif ilişkiler göstermiştir.

ÇBÖÖ ve SÖÖTÖ alt ölçekleri arasında korelasyon katsayıları tüm alt ölçekler için düşük, orta ve yüksek düzeyde değişen (.14 ile .84 arasında), anlamlı ($p < 0.01$, $p < 0.05$), pozitif ilişkiler göstermiştir. Öfke kontrol, yalnızca iç öfke, kaygı, sakin, umursamaz alt ölçekleri ile anlamlı pozitif korelasyon, intikam ve pasif agresif ile anlamlı olmayan negatif korelasyon göstermiştir. Öfke kontrol için enter regresyon analizi yapıldığında öfke kontrolün %22'sini bağımsız değişkenler açıklamaktadır (iç öfke, kaygı, sakin, umursamaz, intikam t puanı $p < 0.001$). Model bağımlı değişkeni açıklamada önemli bulunmuştur ($F = 12.5$, $p < 0.001$).

Çalışan ergenlerin tanıtıcı özellikleri ile ölçeklerden aldıkları puanlar karşılaştırıldığında:

Tablo 1. Çalışan ergenlerin sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı

Sosyo-Demografik Özellikler	Sayı	%
Yaş Grubu		
14-15	73	29.3
16-17	148	59.4
18-19	28	11.2
Yaş Ortalaması	16.13±1.13	
Cinsiyet		
Erkek	227	91.2
Kız	22	8.8
Gelir Durumu		
Gelir Giderden Az	95	38.1
Gelir Gidere Denk	122	49.0
Gelir Giderden Fazla	32	12.9
Anne Eğitim		
Okuryazar değil	11	4.4
Okuryazar	5	2.0
İlköğretim	231	92.8
Lise	2	0.8
Baba Eğitim		
Okuryazar	7	2.8
İlköğretim	234	94.0
Lise	6	2.4
Üniversite	2	0.8
Anne-Babanın Durumu		
İkisi de sağ birlikte yaşıyor	232	93.2
İkisi de sağ ayrı	7	2.8
Yalnızca anne sağ	8	3.2
Yalnızca baba sağ	2	.8
Kimlerle Yaşıyor		
Çekirdek aile	215	86.3
Geniş aile	9	3.6
Ailesiyle (üvey ebeveyn)	4	1.6
Aile büyüklerinden biri	10	4.0
Diğer (arkadaş, akraba)	11	4.5
İş Kolu		
Tesisatçı	12	4.8
Aşçı	19	7.6
Torna tesviye	13	5.2
Metal işleri	20	8.0
Elektrik	30	12.0
Berber- Kuaför	75	30.1
PVC plastik	11	4.4
Kaporta	30	12.0
Mobilya-doğrama	15	6.0
Diğer iş kolları (45'in üzerinde iş kolu vardır)	24	9.6
İşkolu Hakkında Düşüncesi		
Uygun	231	92.8
Kararsızım	16	6.4
Uygun değil	2	.8
Boş zaman		
Dinlenerek-Eğlenerek	190	76.3
Çalışarak (evde/işte)	59	23.7
Ruh Sağlığı Algısı		
Çok Kötü	9	3.6
Kötü	46	18.5
İyi	38	15.3
Çok İyi	156	62.7
Sorun Çözme Becerisine İlişkin Algısı		
Çok Kötü	5	2.0
Kötü	39	15.7
İyi	44	17.7
Çok İyi	161	64.7
TOPLAM	249	100

Cinsiyete göre; ciddiye alınmama (U=1554.5), haksızlığa uğrama (U=1667.5), eleştirilme (U=1932.5), kaygılı (U=1719.5) alt ölçeklerinden kızlar erkeklere göre daha yüksek puan almıştır ve bu puan farkı istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0.05).

Yaş grupları ile öfkesine yönelik düşünce (KW=9.75), diğerlerine yönelik öfke düşünceleri (KW=10.80), kendine yönelik öfke düşünceleri (KW=6.56), dünyaya yönelik öfke düşünceleri (KW=12.67), içedönük (KW=9.42), pasif-agresif (KW=9.77), intikam (KW=11.77), saldırganlık (KW=10.21), sakin (KW=7.69) alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı puan farkı saptanmıştır (p<0.05). Anlamlı olan alt ölçeklerde yaş arttıkça, puan da artmaktadır.

Tablo 2. Çalışan ergenlerin KSE, SÖTÖ, ÇBÖÖ alt ölçek puan ortalamalarının dağılımı (N=249)

Ölçekler	Min	Max	Ort	Ss
SÖTÖ				
SÜREKLİ ÖFKE				
Öfke içte	10	39	23.43	5.84
Öfke dışta	8	31	15.71	4.32
Öfke kontrol	8	31	16.08	5.02
Öfke kontrol	9	32	20.43	4.73
ÇBÖÖ				
ÖFKEYE İLİŞKİN BELİRTİLERİ				
Ciddiye alınmama	14	61	27.57	9.93
Haksızlığa uğrama	20	100	61.46	17.77
Eleştirilme	16	80	54.28	16.18
Öfkesine yönelik düş.	5	25	15.02	4.78
Diğerlerine yönelik öfke düş.	9	40	20.29	7.71
Kendine yönelik öfke düş.	9	45	20.57	7.36
Dünyaya yönelik öfke düş.	7	29	14.94	5.42
İçedönük tepkiler	5	24	10.88	4.54
Pasif agresif tepkiler	10	47	24.88	8.40
Umursamaz tepkiler	10	48	25.04	8.57
Intikam tepkileri	3	15	7.56	3.34
Salırgan	24	109	55.12	20.63
Sakin	12	60	27.17	9.96
Kaygılı	10	47	24.90	8.17
Kaygılı	4	20	10.32	3.92
KSE				
Depresyon	0	44	12.86	9.96
Olumsuz Benlik	0	38	10.89	8.06
Somatizasyon	0	28	6.23	5.93
Hostilite	0	23	7.86	5.38
Anksiyete	0	39	10.92	8.68

İşkolu hakkındaki düşüncesi ile sürekli öfke (U=1464), diğerlerine yönelik öfke düşünceleri (U=1327), kendine yönelik öfke düşünceleri (U=1495.5), dünyaya yönelik öfke düşünceleri (U=1398), öfkesine yönelik düşünce (U=1430), depresyon (U=1304.5) alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı puan farkı saptanmıştır (p<0.05). İşkolundan memnun olmayan ve kararsız olanların puanları memnun olanlara göre daha yüksektir.

Gelir durumu ile haksızlığa uğrama (KW=6.41) alt ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı puan farkı saptanmıştır (p<0.05). Gelir düzeyi düştükçe ölçek puanı artmaktadır.

Ruh sağlığını algılama ile sürekli öfke (KW=8.26), ÇBÖÖ belirtileri (KW=8.89); öfkesine yönelik düşünce (KW=11.14), içedönük (KW=13.03), pasif agresif (KW=9.47), intikam (KW=13.91), saldırganlık (KW=8.11), depresyon (KW=11.51), olumsuz benlik (KW=6.30), somatizasyon (KW=11.66), hostilite (KW=16.35) alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı puan farkı saptanmıştır (p<0.05). Ruh sağlığını algılaması kötü olanlarda, iyi olanlara göre ölçek puanları daha yüksektir.

Sorun çözme ile dünyaya yönelik düşünceler (KW=6.84), öfke kontrol (KW=6.85) alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı puan farkı saptanmıştır (p<0.05). Sorun çözmeye ilişkin algısı düştükçe ölçek puanları artmaktadır.

Boş zaman aktiviteleri ile kendine yönelik düşünce (U=45.06), dış öfke (U=46.08), depresyon (U=4300.5), kaygılı (U=4382), umursamaz (U=4571) alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı puan farkı saptanmıştır (p<0.05). Boş zamanlarında evde ve işte çalışanların tüm alt ölçek puanları, boş zamanlarında eğlenen ve dinlenenlere göre daha yüksektir.

Tartışma

Araştırmaya katılan ergenlerin büyük oranda aile gelir düzeyi düşük ve anne-babaları ilköğretim mezunudur. Doğan ve Kocacık (2006), yoksulluğun sosyal sınıf ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi anlamada önemli bir odak olduğunu belirtmiştir (22).

Çoğunluğu çalıştığı iş kolunu benimsemiştir. Katılımcıların %23.7'si işten geriye kalan zamanlarını evde tarım/hayvancılık faaliyetlerine yardım ederek ya da işyerinde ücretsiz fazla mesai şeklinde çalışarak geçirmektedir. Birçok çalışmada da saptandığı gibi, ortalama çalışma süreleri günde 10-11 saati geçmektedir (4,6,10). Bachman ve Schulenberg (1993), iş yoğunluğu ve problem davranışlar arasında pozitif korelasyon saptanmıştır.

Tablo 3. SÖTÖ ve KSE alt ölçekleri arasındaki korelasyon katsayıları (N=249)

	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Sürekli öfke	1							
2 Öfke içte	.52 (**)	1						
3 Öfke dışta	.59 (**)	.58 (**)	1					
4 Öfke kontrol	.05	.17 (**)	.02	1				
5 Depresyon	.31 (**)	.44 (**)	.37 (**)	.03	1			
6 Olumsuz benlik	.24 (**)	.44 (**)	.30 (**)	.08	.79 (**)	1		
7 Somatizasyon	.36 (**)	.40 (**)	.38 (**)	-.06	.68 (**)	.71 (**)	1	
8 Hostilite	.45 (**)	.40 (**)	.51 (**)	.00	.61 (**)	.58 (**)	.62 (**)	1
9 Anksiyete	.37 (**)	.45 (**)	.43 (**)	.08	.74 (**)	.80 (**)	.72 (**)	.63 (**)

**p<0.01

mışlar ve uzun çalışma sürelerinin psikososyal güçlüklerin hem kaynağı hem de sonucu olduğunu vurgulamışlardır. Uzun çalışma süresinin yemek, uyku, dinlenme ve boş zaman aktivitelerini yetersizleştirdiğini belirtmişlerdir (23). Yarı zamanlı çalışan öğrencilerle yapılan çalışmalarda, haftada 20 saat ve üzeri çalışma süresinin okul performansını olumsuz etkilediği, büyük psikolojik ve bedensel sıkıntıya neden olduğu, ilaç, alkol kullanımı, suça ve aileden erken bağımsızlaşmaya yönelttiği belirtilmiştir (24-26). Valois ve arkadaşları (1999), çalışma saati arttıkça madde kullanım miktarı ve çeşitliliğinin arttığını ve haftada 26-30 saat çalışanlarda esrar ve kokain kullanımının daha fazla olduğuna vurgu yaparak (27), okul çağı çocukların çalışma süreleri konusunda dikkatli olmaları konusunda yetkilileri ve aileleri uyarmışlardır (26,27).

Çalışmada kullanılan ölçekler çalışma grubu için geçerli ve güvenilir bulunmuştur. Öfke kontrol dışında tüm alt ölçekler düşük, orta ve yüksek düzeyde değişen, anlamlı pozitif ilişkiler göstermiştir. Bu sonuç literatür ile uyumludur (14) ve ayrıca ölçek seçiminin amaca uygun olduğunu göstermektedir. Burada dikkati çeken bir nokta da, literatürde bildirilenden farklı olarak, sadece bastırılmış öfke değil aynı zamanda dışa yansıtılan öfkenin de depresyon puanlarıyla pozitif bir ilişki göstermesidir. Bu bulguyu destekleyen bir çalışma da vardır (14).

Geleneksel toplumlarda kültürel normlar nedeniyle kızlar duygularını dışa vuramamakta, saldırgan davranışlarını bastırmaktadır (28,29). Kültürümüz, erkek çocuklarının atak, yırtıcı kavgacı olmasını makul karşılarken, kız çocuklardan uysal, söz dinleyen, sessiz ve duygularını ifade etmeyen bir tavır bekler (30). Bu geleneksel tutumun etkisi çalışmamızda da ortaya çıkmıştır. Kızlar, ciddiye alınmama, haksızlığa uğrama, eleştirilme (öfkeye yol açan durumlar), kaygılı (öfke davranışları) alt ölçeklerinden erkeklerle göre anlamlı düzeyde daha yüksek puan almıştır. Erkekler ise anlamlı olmamakla birlikte; sürekli öfke, dış öfke, intikam ve saldırgan davranışlar alt ölçeklerinden daha yüksek puan almıştır. Benzer olarak, Tambağ ve Öz'ün (2005) yetiştirme yurdu ve aile yanında kalan ergenleri karşılaştırdıkları çalışmalarında da kızlar içe dönük tepkiler, eleştirilme, haksızlığa uğrama, ciddiye alınmama, kaygılı davranışlar ve pasif-agresif tepkiler alt ölçeklerinden yüksek puan almıştır (31). Kızların öfkesi daha çok çevresel kaynaklıdır ve öfkenin dışa vurumu erkeklerde olduğu gibi doğrudan ve dışa dönük değil, dolaylı ve içe dönüktür.

Reddedici ve küçük düşürücü tutumlar ergenlerde kaygı, güvensizlik duyguları ve içe kapanmaya neden olmaktadır (16,32). Toplumumuzda kızlar bu tür tutumlarla daha sık karşılaşır. Birçok çalışmada, hem çalışan hem de çalışmayan kızların kaygı düzeyleri erkeklerden yüksek bulunmuştur (32). Az sayıda olmakla birlikte tersini gösteren bulgular da vardır. Denizli'de çıkarılarak yapılan bir çalışmada ise erkeklerin kaygı düzeyi daha yüksek bulunmuştur (33). Benzer bir çalışmada ise kötü çevre koşullarının her iki cinsiyet için de stresör olduğu, fakat stres altında çalışan erkeklerde somatik ve psikolojik belirtilerin daha fazla görüldüğü belirtilmiştir (34).

Hisli Şahin, Durak Batıgün (2009), ciddiye alınmama ve eleştirilme gibi durumlarda yoğun öfke yaşamak, bu öfkeyi pasif-saldirgan ya da saldırgan davranışlarla ifade etmek ve kişilerarası ilişkilerde yaşanan öfkeyi içe atmak, intihar olasılığı açısından

risk taşıyan özelliklerdir demiştir (35). Bu sonuç, cinsiyet ayrımcılığının kız ergenlerin ruh sağlığına olan olumsuz etkisinin de bir göstergesidir.

Yaş arttıkça, öfke ile ilgili düşünceler (öfkesine yönelik düşünce, diğerlerine yönelik öfke düşünceleri, kendine yönelik öfke düşünceleri, dünyaya yönelik öfke düşünceleri), Kişilerarası öfke tepkileri (içedönük, pasif-agresif, intikam), Öfke davranışları (salırganlık, sakın) alt ölçeklerinin puanı artmaktadır. Benzer olarak yetiştirme yurdunda kalan ergenlerle yapılan bir çalışmada da yaş arttıkça öfke düzeyi artmıştır (16). Hisli Şahin, Durak Batıgün'ün (2009) çalışmasında da aynı alt ölçekler 14-17 yaş grubunda, 18-25 yaş grubuna göre anlamlı düzeyde yüksektir (35). Literatürde yaş arttıkça öfke düzeyinin azaldığı belirtilmektedir (29,35,36). Ancak bu durum geç erişkinler ve erişkinlerde böyledir, ergenlikte tam tersidir. Bu çalışmada yaş grupları sınıflarla paraleldir, puan farkının eğitim yılları ilerledikçe, çıraqlarda duygusal-bedensel yüklenmenin artması ile de ilgili olabileceği düşünülmüştür.

Yaş seviyesi yükseldikçe çalışma ortamını iyi bulmayanlar çoğalmaktadır (37).

İşkolundan memnun olmayan ve kararsız olanların sürekli öfke, öfkeye yönelik düşünceleri (diğerlerine yönelik öfke düşünceleri, kendine yönelik öfke düşünceleri, dünyaya yönelik öfke düşünceleri, öfkesine yönelik düşünce) ve depresyon puanları memnun olanlara göre daha yüksektir. Çalışan ergenlerin iş ile ilgili memnuniyetinin olmaması, sürekli öfke ve öfke düşüncelerini arttırmaktadır. İş olanaklarının kısıtlılığı, sorunlarla başetme güçlüğü ergenlerin çaresizlik hissetmelerine yol açmaktadır ve bunun sonucunda depresif belirtiler artmaktadır. Bir çalışmada çıkarılarak eğitim merkezine kendi isteği ile gelmeyenlerde depresyon riski kendi isteği ile gelenlere göre 3 kat yüksek bulunmuştur (38).

Gelir düzeyi düşüklüğü ergenlerde haksızlığa uğradığı düşüncesini güçlendirmektedir.

Ruh sağlığı algısı kötü olanlarda, iyi olanlara göre sürekli öfke, ÇBÖÖ belirtiler, öfkesine yönelik düşünce, Kişilerarası öfke (içedönük, pasif agresif, intikam), saldırgan davranışlar, ruhsal belirtiler (depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, hostilite) daha yüksektir. Bu da öfke ile ruh sağlığı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Öfkenin ruhsal sorunları yordama da önemli bir ölçüt olabileceğini göstermiştir. Ölçekle saptanan ruhsal belirtiler ile ergenlerin kendi ruh sağlığı algıları birbiriyle örtüşmektedir. Bu aynı zamanda ergenlerin ölçeklere içten yanıt verdiklerini de göstermektedir.

Boş zamanlarında evde ve işte çalışanların kendine yönelik düşünce, dış öfke, depresyon, kaygılı davranışlar, umursamaz tepkiler alt ölçekleri boş zamanlarında eğlenen ve dinlenenlere göre daha yüksektir. Eğlenme ve dinlenme tüm çalışanlar için olduğu gibi, çocukluğun bir uzantısı olan ergenlikte daha fazla önemli olmaktadır (17). Çocukluğunu yaşamadan, çalışma hayatına atılan ergen, topluma ve ailesine yabancılaşmaktadır, sosyal gelişimi zarar görmektedir (37).

Sonuç olarak, literatüre benzer bulguların yanında, ergen grubunun özelliklerinden kaynaklanan farklı bulgulara da rastlanmıştır. Gaylin (1984), Novaco(1986), McKay ve Rogers (1989) gibi teorisyenler stresin öfkeye neden olduğu görüşündedir (akt. 39). Çalışan ergenler birçok stresörle karşı karşıyadır ve bu aynı zamanda ruh sağlıklarını da etkilemektedir. Çalışmada yaş,

ergenlere karşı reddedici ve incitici toplumsal tutumların etkisi, ergenlerin eğlenmeye dinlenmeye vakit ayırma durumu, işinden memnun olma durumu çalışan ergenlerde öfke düzeyi ve öfke tepkilerini belirlemede önemlidir. Öfke ile ruhsal sorunlar önemli derecede ilişkili bulunmuştur. Ruhsal sorunları önleme çalışmalarında öfke bileşenlerinin tanımlanarak, öfke yönetimi sağlanmasının yararlı olacağı görüşüne varılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışan ergenlerin ruh sağlığını geliştirmek amacıyla araştırmanın yapıldığı okulda "Öfke Yönetimi" ile ilgili yarı deneysel bir çalışma planlanmıştır. Ayrıca ergenlerin çalışma alanındaki (çalışma süreleri ve koşulları gibi) ve özel yaşamlarındaki (madde kullanımı gibi) risklerin belirlenmesi ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi ile ilgili projelerin başlatılması okul yönetimine önerilmiştir.

Kaynaklar

1. Bilazer FN, Gonca GE, Uğur S, Uçak H. Türkiye'de Hemşirelik Ve Çocuk İşçiliği" Türk Hemşireler Derneği Yayını. Odak Ofset 2008.
2. Genç Hayat Vakfı. Türkiye Gençliği; Genç nüfuslu Türkiye. 2008 www.genchayat.org/turkiye_gecligi.php Erişim tarihi: 23.04.2009.
3. Turan MT, Beşirli A, Kentleşme Sürecinin Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. Anadolu Psikiyatri Dergisi. 2008; 9:238-243.
4. Bilir N. Çalışma Hayatında Bir Risk Grubu: Ergen Çalışanlar. 2007, www.undp.org.tr/publicationsDocuments/NHDRTR2008/NHDR_BP_Nazmi_Bilir_doc2.pdf. Erişim tarihi:10.04.2009
5. Fassa AG, Facchini LA, Dall'agnol MM et al. Child labor and health: problems and perspectives. Int J Occup Environ Health 2000; 6:55-62. [Abstract] / [PDF]
6. Başbakal Z, Şen N, Conk, Z. İzmir Mesleki Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Çocuk İşçilerin Sağlık, Sosyal ve Kültürel Durumlarının Belirlenmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 2005; 21:91-101. [PDF]
7. "İstihdamda Asgarî Yaşla İlgili 138 Sayılı ILO Sözleşmesi" www.eski.bianet.org/belgeler/cocuk/istihdamda_asgari_yas.doc Erişim tarihi: 20.04.2009.
8. "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" www.tbmm.gov.tr/komiyon/insanhak/pdf01/137-160.pdf Erişim tarihi: 20.04.2009.
9. Senemoğlu N. Çocuk Hakları, Çalışan Çocuklar ve Eğitim Sorunları, Milli Eğitim Dergisi. No: 151, MEB Yayınları, Ankara, Temmuz-Eylül, 2001, s1-12.
10. Bildik T. Çalışan Ergenlerin Sorun Alanları ve Etkili Olan Psikososyal Faktörler. E.Ü. Tıp Fak. Çocuk Psikiyatrisi Uzmanlık Tezi, İzmir 1998.
11. Yörükoğlu A. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Politikaları 11. Çalıştay" Çocuk ve Ergenlik Ruh Sağlığı Dergisi 2007; 14:57-66. [Full Text]
12. Erözkan A. Öfke ile başa çıkma: Bilişsel Davranışçı Terapilere Dayalı Bir program, Millî Eğitim Sayı 171 Yaz/2006 s:55-66 yayim.meb.gov.tr/dergiler/171/171/5.pdf
13. Çivitci, A. Ergenlerde mantıkdışı inançlar: Sosyodemografik Değişkenlere Göre Bir İnceleme. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2006; 19:9-19. [PDF]
14. Türkçapar H, Güriz O, Özel A, Işık B, Örsel SD. Antisozyal kişilik bozukluğu olan hastalarda öfke ve depresyonun ilişkisi. Türk Psikiyatri Dergisi 2004; 15:119-24. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
15. Hisli Şahin N, Durak Batıgün A. Lise ve Üniversite Öğrencilerinde İntihar Riskini Belirlemeye Yönelik Bir Modelin Sınanması. Türk Psikiyatri Dergisi 2009; 20:28-36. [Abstract] / [PDF]
16. Kesen NF, Deniz ME, Durmuşoğlu N. Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki: Yetiştirme Yurtları Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2007; Sayı: 17. [Abstract]
17. Alptekin K, Duyan V, Uçan Ö. İntiharı Önleme Çalışmalarında Sosyal Hizmet Mesleğinin Rolü. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2008; 9:179-87. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
18. Özer AK. Sürekli Öfke (SI-Öfke) Ve Öfke İfade Tarzı (Öfke-Tarz) Ölçekleri Ön Çalışması. Türk Psikoloji Dergisi 1994; 9:26-35.
19. Balkaya F, Şahin NH. Çok Boyutlu Öfke Ölçeği. Türk Psikiyatri Dergisi 2003; 14:192-202. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
20. Şahin NH, Durak A. Kısa Symptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. Türk Psikoloji Dergisi 1994; 9:44-56.
21. Şahin NH, Batıgün AD, Uğurtaş S ve ark. Kısa Symptom Envanteri: Ergenler için kullanımı. Türk Psikiyatri Dergisi 2002; 13:125-35. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
22. Doğan O, Kocacık F. Ruh sağlığı ve bozukluklarının sosyolojisi. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2006; 7:109-120. [Abstract] / [PDF]
23. Bachman, JG, Schulenberg J. how part-time work intensity relates to drug use, problem behavior, time use, and satisfaction among high school seniors: are these consequences or merely correlates. Developmental Psychology. 1993; 29:220-35. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
24. Steinberg L, Dornbusch SM. Negative correlates of part-time employment during adolescence: Replication and elaboration. Developmental Psychology 1991; 27:304-13. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
25. Steinberg L, Fegley S, Dornbusch SM. Negative impact of part-time work on adolescent adjustment: Evidence from a longitudinal study. Developmental Psychology 1993; 29:171-80. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
26. Wegman DH, Davis LK. Protecting youth at work. American Journal of Industrial Medicine 1999; 36:579-83. [Abstract] / [PDF]
27. Valois RF, Dunham AC, Jackson KL et al. Association between employment and substance abuse behaviors among public high school adolescents. Journal of Adolescent Health 1999; 25:256-63. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
28. Balkaya F, Şahin NH. Çok Boyutlu Öfke Ölçeği. Türk Psikiyatri Dergisi 2003; 14:192-202. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
29. Batıgün AD, Şahin NH. Öfke, Dürtüsellik ve Problem Çözme Becerilerindeki Yetersizlik Gençlik İntiharlarının Habercisi Olabilir Mi? Türk Psikoloji Dergisi 2003; 18:37-59. [Abstract] / [PDF]
30. Özenli Y, Yoldaşcan E, Topal K, Özgürmez G. Türkiye'de bir eğitim fakültesinde somatizasyon bozukluğu yaygınlığı ve ilişkili risk etkenlerinin araştırılması. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2009; 10:131-6. [Abstract] / [Full Text]
31. Tambağ H, Öz F. Aileleri İle Birlikte ve Yetiştirme Yurtlarında Yaşayan Ergenlerin Öfke İfade Etme Biçimleri. Kriz Dergisi 2005; 13:11-21. [Abstract]
32. Canbaz S, Sünter T, Pekşen Y. Samsun Çıraklık Eğitim Merkezi'ne Devam Eden Çırakların Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. Temmuz-Ağustos-Eylül 2005.
33. Metin Ö, Özkoç Ş, Özer FG, Beydağ Taşçı KD. Denizli Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Gençlerin Kaygı Düzeyinin Belirlenmesi. Kor Hek 2008; 7:113-8. [Abstract] / [PDF]
34. Greenberger E, Steinberg LD, Vaux A. Adolescents who work: Health and behavioral consequences of job stress. Developmental Psychology 1981; 17:691-703. [Abstract] / [PDF]
35. Hisli Şahin N, Durak Batıgün A. Lise ve Üniversite Öğrencilerinde İntihar Riskini Belirlemeye Yönelik Bir Modelin Sınanması. Türk Psikiyatri Dergisi 2009; 20:28-36. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]
36. Batıgün AD, Utku Ç. Bir grup gençte yeme tutumu ve öfke arasındaki ilişkinin incelenmesi. Türk Psikoloji Dergisi. 2006; 21: 65-78. [Abstract] / [PDF]
37. Acar A. Çalışan Çocukların Sorunları. Yerel siyasette gençler. Yerel Siyaset Kasım 2007, s.55-60.
38. Sütölük Z, Nazlıcan E, Azizoğlu A, Akbaba M. Yüreğir Çıraklık Eğitim Merkezi Öğrencilerinde Depresyon Sıklığı ve Nedenleri. Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. Temmuz-Ağustos-Eylül 2005. [PDF]
39. Mahon N, Yarcheski A, Yarcheski T. Anger, anxiety, and depression in early adolescents from intact and divorced families. Journal of Pediatric Nursing 2003; 18:267-73. [Abstract] / [Full Text] / [PDF]